

Briselē, 30.9.2020.
SWD(2020) 313 final

KOMISIJAS DIENESTU DARBA DOKUMENTS

2020. gada ziņojums par tiesiskumu

Valstu sadaļa - tiesiskuma situācija Latvijā

Pavaddokuments dokumentam

**KOMISIJAS PAZIŅOJUMS EIROPAS PARLAMENTAM, PADOMEI, EIROPAS
EKONOMIKAS UN SOCIĀLO LIETU KOMITEJAI UN REĢIONU KOMITEJAI**

**2020. gada ziņojums par tiesiskumu
Tiesiskuma situācija Eiropas Savienībā**

{COM(2020) 580 final} - {SWD(2020) 300 final} - {SWD(2020) 301 final} -
{SWD(2020) 302 final} - {SWD(2020) 303 final} - {SWD(2020) 304 final} -
{SWD(2020) 305 final} - {SWD(2020) 306 final} - {SWD(2020) 307 final} -
{SWD(2020) 308 final} - {SWD(2020) 309 final} - {SWD(2020) 310 final} -
{SWD(2020) 311 final} - {SWD(2020) 312 final} - {SWD(2020) 314 final} -
{SWD(2020) 315 final} - {SWD(2020) 316 final} - {SWD(2020) 317 final} -
{SWD(2020) 318 final} - {SWD(2020) 319 final} - {SWD(2020) 320 final} -
{SWD(2020) 321 final} - {SWD(2020) 322 final} - {SWD(2020) 323 final} -
{SWD(2020) 324 final} - {SWD(2020) 325 final} - {SWD(2020) 326 final}

KOPSAVILKUMS

Latvijas tiesu sistēmas kvalitāte un efektivitāte tiek pastāvīga uzlabota. Īpaši jāatzīmē tādi pasākumi kā apmācības un secīgas tiesu teritoriālās reformas. Informācijas un komunikācijas sistēma, ko izmanto tiesās un prokuratūrā, ir augstā līmenī un tiek attīstīta tālāk. Tiesu sistēmas neatkarība ir nostiprināta, pastiprinot tiesu varas lomu tiesneša amata kandidātu un ģenerālprokurora atlasē, kā arī tiesu priekšsēdētāju iecelšanā. Tomēr, neraugoties uz jaunu pilnvaru iegūšanu, Tieslietu padomē trūkst cilvēkresursu, un tas varētu kavēt tās jauno pilnvaru īstenošanu. Notiek diskusijas par piemērotiem veidiem, kā palielināt finanšu noziegumu lietu izskatīšanas rezultativitāti. Tiesu vara apšaubā atsevišķas Ekonomisko lietu tiesas izveidošanu un iespējamās kvalitātes un efektivitātes uzlabojumus, ko tā varētu dot šajā jomā, un Tieslietu padome izskata šo jautājumu. Pārskatbildību papildus uzlabot palīdzēs tiesnešu imunitātes atcelšana attiecībā uz administratīvajiem pārkāpumiem un vienotais reģistrs sūdzībām par tiesu sistēmu.

Pēdējos gados Latvija ir pieņēmusi vairākas tiesību aktu reformas, kuru mērķis ir stiprināt pretkorupcijas regulējuma efektivitāti. Krimināltiesību akti ir grozīti, lai normas par noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar dienesta stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu, kukuļošanu un tirgošanos ar ietekmi, saskaņotu ar starptautiskajiem standartiem. Trauksmes celšanas likuma pieņemšana pirmo reizi nodrošina visaptverošu pamatu trauksmes cēļu aizsardzībai. Ir uzlabojusies spēja izmeklēt korupcijas lietas. Tomēr joprojām pastāv problēmas saistībā ar kriminālvajāšanu korupcijas lietās un to izlemšanu tiesās, kur tiesvedība joprojām bieži ir ilgstoša. Turpinās darbs ar tiesību aktiem, lai uzlabotu lobēšanas pārredzamību un stiprinātu interešu konfliktu novēršanas režīmu.

Latvijas Satversme garantē vārda un informācijas brīvību un aizliedz cenzūru. Likums "Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem" aizliedz preses un citu masu informācijas līdzekļu monopolizāciju. Pēdējos gados ir radušies jautājumi par Nacionālās elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomes faktisko neatkarību. Likumprojekta, ar kuru transponē pārskatīto Audiovizuālo mediju pakalpojumu direktīvu, mērķis ir nostiprināt iestādes neatkarību, paredzot, ka NEPLP neprasa un nesaņem norādījumus no nevienas citas struktūras. Galvenais mediju plurālisma apdraudējums ir saistīts ar augsto mediju tirgus koncentrāciju. Ir izveidota visaptveroša sistēma žurnālistu aizsardzībai, tomēr žurnālisti arvien vairāk saskaras ar apvainojumiem un citiem mutiskiem uzbrukumiem, īpaši tiešsaistes vidē.

Līdzsvara un atsvara sistēma cita starpā tiek īstenota ar Tiesībsarga biroja palīdzību, kas darbojas arī kā līdztiesības iestāde, un konstitucionālo pārskatīšanu Satversmes tiesā, kuru var ierosināt arī ar individuālu konstitucionālu sūdzību. Turklāt Ministru kabineta sēdes ir atklātas, kas plašsaziņas līdzekļiem un nevalstiskajām organizācijām paver iespēju piedalīties šajās sēdēs. Turklāt Satversme paredz, ka tikai divu trešdaļu Saeimas deputātu vairākums var noteikt, ka likums ir "steidzams". Konsultējoties ar ieinteresētajām personām, tiek gatavotas jaunas Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādnes 2021.–2027. gadam.

I. TIESU SISTĒMA

Latvijas tiesu sistēmai ir trīs līmeņi. Pirmajā instancē ir deviņas rajona (pilsētas) tiesas, kas izskata civillietas un krimināllietas, un viena administratīvā rajona tiesa. Otrajā instancē civillietas un komerclietas izskata piecas apgabaltiesas, un ir viena administratīvā apgabaltiesa. Augstākā tiesa ir trešā instance, tā izskata krimināllietas, civillietas un administratīvās lietas. Neatkarīgai Tieslietu padomei ir uzdots piedalīties tiesu sistēmas politikas un stratēģiju izstrādē un tās organizācijas uzlabošanā. Turklāt padome atlasa tiesneša amatu kandidātus, ieceļ un atbrīvo no amata tiesu priekšsēdētājus, nosaka tiesu karti un apstiprina apmācību saturu. Tiesneša amata kandidāti tiek atlasīti atklātā konkursā, ko organizē Tieslietu padome, sarindoti un iekļauti sarakstā, no kura tieslietu ministrs ierosina Saeimai iecelt kandidātu ar vislielāko punktu skaitu. Pēc trim gadiem un tiesu iestādes izvērtējuma Saeima pēc tieslietu ministra priekšlikuma ieceļ tiesnešus amatā bez pilnvaru termiņa ierobežojuma. Prokuratūra ir neatkarīga tiesu iestāde, kuru vada ģenerālprokurors. Latvijas Juristu biedrība ir neatkarīga, pašpārvaldoša profesionālā organizācija.

Neatkarība

Pēc papildu pilnvaru piešķiršanas tiesu neatkarības stiprināšanai Tieslietu padome pieņēma jaunu tiesneša amata kandidātu atlases procedūru. 2018. gadā spēkā stājās grozījumi likumā “Par tiesu varu”, nododot Tieslietu padomei vairākas izpildvaras un likumdevēja kompetences. Konkrēti, tās ir pilnvaras iecelt tiesas priekšsēdētājus (iepriekš to veica tieslietu ministrs), pārcelt tiesnesi (iepriekš — Saeima), apstiprināt tiesnešu apmācības (iepriekš — Tiesu administrācija, Tieslietu ministrijas padotībā esoša iestāde) un noteikt tiesneša amata kandidātu atlases kārtību (iepriekš — Ministru kabinets)¹. 2020. gada aprīlī Tieslietu padome izstrādāja un apstiprināja jaunu rajonu (pilsētu) tiesu un apgabaltiesu tiesnešu kandidātu atlases kārtību². Tiesneša amata kandidāti tiek atlasīti atklātā konkursā, ko organizē Tieslietu padomes uz trim gadiem izveidota komisija, kuras sastāvā ir trīs senatori (Augstākās tiesas tiesneši), trīs apgabaltiesu tiesneši un trīs rajonu (pilsētu) tiesu tiesneši. Tiesneša amata kandidātu atlase notiek piecās kārtās³. Saskaņā ar jauno kārtību pretendentu, kurš veiksmīgi iztur atlasī, Tieslietu padome iekļauj pēc atlases rezultātiem sarindotā tiesneša amata kandidātu sarakstā uz trim gadiem. Vakances gadījumā tiesneša amats tiek piedāvāts kandidātam ar vislielāko punktu skaitu. Jāatzīmē, ka pēc tam tieslietu ministrs izvirza tiesneša amata kandidātu Saeimā ievēlēšanai amatā. Kad rajona (pilsētas) tiesas tiesnesis ir bijis amatā trīs gadus, Saeima pēc tieslietu ministra priekšlikuma un pamatojoties uz Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas⁴ atzinumu par tiesneša profesionālo darbību, apstiprina viņu amatā uz neierobežotu pilnvaru laiku vai atkārtoti ieceļ amatā uz papildu pārbaudes laiku līdz diviem gadiem. Praksē Saeima seko pozitīvam vai negatīvam Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas

¹ Šī reforma seko *GRECO* vii. rekomendācijai “[stiprināt] attiecīgo tiesnešu pašpārvaldes institūciju lēmumu ietekmi (piem., Tieslietu padome un Tiesnešu kvalifikācijas kolēģija) tiesnešu iecelšanā, atkārtotā iecelšanā un karjeras attīstībā; un (ii) pārvērtēt pilnvaras, kādas šajā jomā piešķirtas Saeimai, tai skaitā ierobežojot tās līdz kompetentu tiesnešu institūciju izvirzīto tiesnešu kandidatūru apstiprināšanai, tādējādi mazinot politiskās ietekmes riskus”. Sk. *GRECO* ceturtais novērtēšanas kārtas “Korupcijas novēršana parlamenta deputātu, tiesnešu un prokuroru darbībā” novērtējuma ziņojumu un atbilstības ziņojumus.

² Šo kārtību sāka piemērot no 2020. gada jūnija, kad stājās spēkā grozījumi likumā “Par tiesu varu”.

³ Kārtas ir šādas: 1) pieteikumu izvērtēšana atbilstoši likumā “Par tiesu varu” noteiktajām prasībām; 2) atbilžu uz jautājumiem vērtēšana, pārliecinoties par pretendenta motivāciju un prasmī to pamatot; 3) profesionālo zināšanu pārbaudes tests; 4) rakstisks juridiskas problēmas (kāzusa) risinājums un šā risinājuma mutiska aizstāvēšana; 5) kompetenču intervija, kurā vērtē pretendenta personīgās un sociālās kompetences. Latvijas Tieslietu padome (2020), “Apstiprina jaunu tiesnešu atlases kārtību”.

⁴ Tiesu iestāde, kurā darbojas deviņi tiesneši — trīs no katras tiesu instances, ievēlēti uz četriem gadiem Tiesnešu konferencē.

novērtējumam. Atkārtota iecelšana uz papildu divu gadu periodu ir reta, tāpat kā Saeimas deputātu jautājumi par tiesneša amata kandidātiem. Ja saskaņā ar Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas novērtējumu tiesneša darbs trīs gadu periodā ir neapmierinošs, tieslietu ministrs neizvirza kandidātu atkārtotai iecelšanai. Jaunā procedūra palielina tiesnešu lomu jaunu tiesnešu atlasē, kas atbilst Eiropas Padomes ieteikumiem⁵. Kaut arī Saeimas lēmumu par tiesneša amata kandidāta neiecelšanu uz noteiktu vai nenoteiktu laiku tiesā apstrīdēt nevar, visus Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas lēmumus, kas saistīti ar tiesneša karjeru, var pārskatīt Disciplinārtiesā (tā ir Augstākās tiesas palāta)⁶. Jāatzīmē arī, ka, lai gan nav iespējams tiesā pārskatīt Saeimas lēmumu par tiesnešu atcelšanu, gan Tiesnešu disciplinārkolēģijas⁷ disciplināros lēmumus, gan Tieslietu padomes lēmumus⁸ var pārskatīt Disciplinārtiesā⁹.

Ir pastiprināta tiesu varas loma ģenerālprokurora amata kandidāta atlasē. 2020. gada martā stājās spēkā likuma “Par Tiesu varu” un Prokuratūras likuma grozījumi, kas mainīja ģenerālprokurora amata kandidāta atlases kārtību. Ģenerālprokuroru tagad ieceļ Saeima pēc Tieslietu padomes priekšlikuma¹⁰, kas nosaka arī kārtību un kritērijus to kandidātu izvērtēšanai, kuri pieteikušies atklātā konkursā¹¹. 2020. gada jūnijā Tieslietu padome pirmo reizi izmantoja savas jaunās pilnvaras izvērtēt un atlasīt ģenerālprokurora amata kandidātu, kuru vēlāk iecēla Saeima¹².

Sabiedrības priekšstatā tiesu sistēmas neatkarības līmenis ir vidējs. Plašas sabiedrības priekšstatā tiesu sistēmas neatkarības līmenis ir vidējs (45 % respondentu norādījuši, ka neatkarība ir diezgan liela vai ļoti liela), un šis priekšstats ir saglabājies stabils. Arī uzņēmumu priekšstatā neatkarības līmenis ir vidējs (47 %), un tas ir samazinājies pēc iepriekšējām pozitīvajām tendencēm¹³.

Tiesnešu un prokuroru imunitāte attiecībā uz administratīvajiem pārkāpumiem ir atcelta. Saskaņā ar *GRECO* rekomendāciju¹⁴ 2020. gada jūnijā ar grozījumiem Tiesnešu

⁵ Eiropas Padomes Ministru komitejas Ieteikums Nr. CM/Rec (2010)12, 47. punkts. Saistībā ar tiesnešu iecelšanas procesu no tiesnešu neatkarības un objektivitātes viedokļa sk. arī apvienotās lietas C- 585/18, C- 624/18 un C- 625/18, A.K., 124., 125. un 133., 134. punktu, un lietu C-272/19, *Land Hessen*, 54.–60. punktu.

⁶ Tieslietu ministra lēmumus, tostarp lēmumus par Saeimai izteiktajiem priekšlikumiem par iecelšanu, var apstrīdēt Administratīvajā tiesā. Jāatzīmē, ka praksē ir bijuši tikai daži gadījumi, kad tiesneša amata kandidāts netiek iecelts. 2018. gada ES rezultātu apkopojums tiesiskuma jomā, 46. lpp.

⁷ Tiesu iestāde, kurā darbojas vienpadsmit tiesneši no visām trim tiesu instancēm, ievēlēti uz četriem gadiem Tiesnešu konferencē. Jāatzīmē, ka Latvija ir viena no retajām dalībvalstīm, kurās tiesnešus no amata atbrīvo parlaments. Skatīt 2018. gada ES rezultātu apkopojuma tiesiskuma jomā 64. attēlu.

⁸ Kad tiesnesis atkārtoti saņēmis negatīvu atzinumu profesionālās darbības novērtēšanā.

⁹ Arī tas, ja tiesnesis ir notiesāts un tiesas spriedums ir stājies likumīgā spēkā, tiesnesi no amata atceļ Saeima pēc tieslietu ministra priekšlikuma.

¹⁰ Iepriekš tiesības izvirzīt ģenerālprokuroru bija Augstākās tiesas priekšsēdētājam.

¹¹ Latvijas Tieslietu padome (2020), “Ģenerālprokurora amata kandidātu izraudzīšana turpmāk būs Tieslietu padomes kompetence”.

¹² Latvijas Tieslietu padome (2020), “Tieslietu padome izvērtēs ģenerālprokurora amata kandidātus”.

¹³ 2020. gada ES rezultātu apkopojums tiesiskuma jomā, 47. attēls. Jāatzīmē, ka tiesnešu vidū 2019. gadā veiktā aptauja atklāja, ka vairāk nekā 40 % no viņiem bija pieredzējuši valdības un plašsaziņas līdzekļu izrādītu cieņas trūkumu viņu neatkarībai. Eiropas Tiesu iestāžu padomju tīkls, “Independence and Accountability of the Judiciary – ENCJ (2020) Survey on the independence of judges, 2019”, 43. un 45. attēls. Aptauja aptvēra 21 ES dalībvalsti. Priekšstatu par tiesu sistēmas neatkarības līmeni iedala šādās kategorijās: ļoti zems (zem 30 % respondentu tiesu neatkarību uztver kā diezgan lielu vai ļoti lielu); zems (30–39 %), vidējs (40–59 %), augsts (60–75 %), ļoti augsts (virs 75 %).

¹⁴ *GRECO* ceturtās novērtēšanas kārtas “Korupcijas novēršana parlamenta deputātu, tiesnešu un prokuroru darbībā” novērtējuma ziņojums un atbilstības ziņojumi, x. Rekomendācija. Grozījumi stājās spēkā 2020. gada jūlijā.

disciplinārās atbildības likumā, likumā “Par tiesu varu” un Prokuratūras likumā tika atcelta tiesnešu un prokuroru imunitāte administratīvo pārkāpumu (nodarījumu) lietās. Tieslietu padome atbalstīja šāda veida imunitātes atcelšanu tiesnešiem ar nosacījumu, ka grozījumi Administratīvās atbildības likumā izslēdz administratīvo arestu kā soda veidu¹⁵. Vienlaikus ar grozījumiem Tiesnešu disciplinārās atbildības likumā ir paredzēts, ka tiesnešiem var piemērot disciplināro atbildību, ja viņi izdara tādu administratīvo pārkāpumu, kas rupji pārkāpj Tiesnešu ētikas kodeksa normas vai ir tiesneša statusa necienīga rīcība. Šis grozījums nodrošina iespēju, izpildoties zināmiem nosacījumiem, par administratīvu pārkāpumu sākt disciplinārlietu Tiesnešu disciplinārkolēģijā.

Kvalitāte

Vienotā sūdzību reģistra ieviešanas mērķis ir sakopot visas sūdzības par tiesu sistēmu. Šajā portālā, kuru pārvalda Tiesu administrācija, tiek glabāta informācija par sūdzībām neatkarīgi no tā, kura iestāde sūdzību ir saņēmusi un izskatījusi — Tieslietu ministrija, rajona (pilsētas) tiesa, apgabaltiesa vai Augstākā tiesa. Reģistrā ir informācija par sūdzību un uz to sniegto atbildi, kā arī sūdzības rezultāta kopsavilkums (pamatota vai nepamatota sūdzība). Informācija tiek nodota arī Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijai — tas ir viens no vairākiem avotiem, ko šī tiesu iestāde izmanto regulārā tiesnešu izvērtēšanā.

Tieslietu padome ir ieguvusi jaunas pilnvaras attiecībā uz tiesnešu karjeru un tiesu varas pārvaldību, taču tā darbojas ar ierobežotiem resursiem. Cenšoties uzlabot tiesu sistēmas kvalitāti, Tieslietu padome saskaras ar kapacitātes ierobežojumiem personāla trūkuma dēļ (tikai aptuveni četri darbinieki), un tā ir viena no ES padomēm ar vissliktāko nodrošinājumu¹⁶. Situāciju vēl vairāk sarežģī fakts, ka Tieslietu padome ieguva vairākas jaunas pilnvaras attiecībā uz tiesnešu karjeru un tiesu sistēmas organizatoriskajiem aspektiem, nesaņemot pietiekamus papildu cilvēkresursus¹⁷. Tiesu administrācija, gandrīz simts darbinieku iestāde, kuras uzdevums ir administrēt tiesas, joprojām atrodas Tieslietu ministrijas padotībā un kontrolē. Tiesu administrācija atbild uz Tieslietu padomes pieprasījumiem par tiesnešu karjeru, taču tai nav pienākuma atbildēt uz citiem Tieslietu padomes pieprasījumiem, piemēram, attiecībā uz datiem par tiesu teritoriālās reformas sekām.

Ir pieņemti tiesību akti, lai izveidotu jaunu specializētu tiesu, tomēr turpinās diskusijas par piemērotiem veidiem, kā uzlabot finanšu un ekonomisko noziegumu lietu izskatīšanas kvalitāti un efektivitāti. 2020. gada jūnijā Saeima pieņēma grozījumus likumā “Par tiesu varu”, paredzot Rīgā izveidot specializētu tiesu, kas izskatīs finanšu un ekonomisko noziegumu lietas. Viens no mērķiem ir risināt bieži ieilgušās tiesvedības problēmu¹⁸. Šajā tiesā strādātu līdz desmit tiesnešiem¹⁹, kuru jurisdikcijā būtu ierobežots skaits jomu (piemēram, krimināllietas, kas saistītas ar tādiem noziedzīgiem nodarījumiem kā noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācija un valsts amatpersonu korupcija, kā arī atsevišķas komerclietas). Tomēr šī reforma izrādījās pretrunīga, jo Tieslietu padome nāca klajā ar diviem atzinumiem, iestājoties pret atsevišķas “ekonomisko lietu tiesas” izveidošanu un norādot, ka nav pierādījumu, ka tā uzlabotu kvalitāti un efektivitāti. Tieslietu padomes ieskatā piemērotāks risinājums būtu kriminālprocesa reforma, kā arī tiesnešu specializācija esošajā

¹⁵ Latvijas Tieslietu padome (2020), “Atceļ tiesnešu administratīvo imunitāti”.

¹⁶ Tieslietu padomju resursu salīdzinājumu skatīt Eiropas Tiesu iestāžu padomju tīkla sniegtajā informācijā 2020. gada ziņojumam par tiesiskumu, 9. lpp.

¹⁷ Sīkāku informāciju par šīm jaunajām pilnvarām skatiet iepriekš sadaļā “Neatkarība”.

¹⁸ Vairāk informācijas skatīt turpmāk sadaļā “Efektivitāte”.

¹⁹ Jauno tiesu ir plānots dibināt 2021. gadā.

tiesu sistēmā (īpaša specializēšanās finanšu un ekonomisko noziegumu lietās)²⁰. Tieslietu padome arī pati veic situācijas analīzi attiecībā uz finanšu un ekonomisko noziegumu lietu izskatīšanu tiesā un arī attiecībā uz ilgstošo tiesvedību. Valsts kontrole ir uzsākusi to faktoru revīziju, kas ietekmē krimināllietu rezultātīvu izmeklēšanu un iztiesāšanu par noziedzīgiem nodarījumiem ekonomikas un finanšu jomā, un tā aptvers divu gadu laikposmu.

Paplašināta juridiskā palīdzība civillietās. Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likuma grozījumi, kas stājās spēkā 2019. gada janvārī, nosaka, ka personām ir tiesības uz bezmaksas juridisko palīdzību zināmos Civilprocesa likumā noteiktajos gadījumos, ja šādu personu ienākumi nepārsniedz Latvijā noteikto minimālās mēnešalgas apmēru. Šie grozījumi uzlaboja juridiskās palīdzības pieejamību²¹.

Informācijas un komunikācijas sistēma, ko izmanto tiesās un prokuratūrā, ir augstā līmenī un tiek attīstīta tālāk, ieviešot e-lietu pārvaldības sistēmu. Latvijas tiesu sistēma ir viena no visvairāk attīstītajām ES attiecībā uz IKT izmantojumu lietu pārvaldībai un tiesu darbības statistikas veidošanai, saziņai ar tiesvedības pusēm, spriedumu publicēšanai tiešsaistē. Turklāt publicētie spriedumi ir vismašīnlasāmākie ES²². Lai novērtētu un izmēritu tiesu darbu, Tiesu administrācija izmanto biznesa informācijas platformu un apstrādā datus, tostarp no Tiesu informatīvās sistēmas, Valsts vienotās datorizētās zemesgrāmatas un resursu pārvaldības sistēmas (finanšu un personāla dati). Tiesu informatīvā sistēma tiek izmantota kā tiesu darba uzskaites sistēma, kurā strukturēti uzglabā plašu informācijas klāstu par katras lietas virzību. 2019. gadā tika sākta salīdzinošā slodzes modeļa izstrāde. Šis modelis ir balstīts uz tiesu budžeta datiem, kurus sasaista ar rādītājiem, kas raksturo tiesu darbu. E-lietu pārvaldības sistēmas ieviešanas projekts turpinās, tā pirmais posms ietver izmeklēšanu un tiesas procesu, un pilnīga ieviešana ir plānota 2023. gadā. Projekta mērķis ir modernizēt procesuālo darbību reģistrēšanu un lietvedības digitalizāciju. Tas atvieglos tiesībaizsardzības iestāžu, prokuratūras un tiesu darbu, kā arī nodrošinās tiesvedības dalībniekiem vieglāku piekļuvi lietas materiāliem.

Efektivitāte

Civillietās un komercietās tiesu sistēmā īpašu efektivitātes problēmu nav. Tomēr lietas, kas saistītas ar noziedzīgiem nodarījumiem ekonomikas un finanšu jomā, joprojām mēdz ieilgt. Tiesvedības ilgums civillietās, komercietās un administratīvajās lietās ir vidējs vai īsāks par vidējo līmeni (mērot pēc nolēmuma pieņemšanas laika). Neizskatīto lietu skaits

²⁰ Latvijas Tieslietu padome (2019), "Tieslietu padome neatbalsta specializētas ekonomiskās tiesas izveidi Latvijā".

Latvijas Tieslietu padome (2019), "Tieslietu padome atkārtoti noraida Ekonomisko lietu tiesas izveidi". Jāatzīmē, ka Saeima patlaban apspriež Kriminālprocesa likuma grozījumus, kuru mērķis būtu uzlabot kriminālprocesa rezultativitāti, cita starpā uzlabojot aizstāvības advokātu iesaisti un ļaujot par pierādījumu izmantot pirmstiesas izmeklēšanā noskaidrotus neapstrīdētus faktus, lai tādējādi tiesas sēdēs varētu pievērsties galvenajiem apstrīdētajiem faktiem.

²¹ Situācijas analīzei, kas saistīta ar konkrētu patērētāju tiesību aizsardzības lietu, salīdziniet 2018. gada ES rezultātu apkopojuma tiesiskuma jomā 26. attēlu ar jaunākajiem datiem 2019. gada ES rezultātu apkopojuma tiesiskuma jomā 21. attēlā un 2020. gada ES rezultātu apkopojuma tiesiskuma jomā 23. attēlā.

Jāatzīmē, ka Latvija saņēma atbalstu no Eiropas Komisijas Strukturālo reformu atbalsta programmas tiesu sistēmas kvalitātes uzlabošanai. Kopš 2019. gada Latvijai tiek sniegts atbalsts tiesu pieejamības stiprināšanai un tiesu administrāciju iekšējo procedūru uzlabošanai. Projektam ir trīs komponenti: 1) mediācijas izmantošanas uzlabošana; 2) valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības ieviešanas uzlabošana; 3) tiesu pārvaldības kvalitātes uzlabošana.

²² 2020. gada ES rezultātu apkopojums tiesiskuma jomā, 40., 27., 28. un 29. attēls.

bieži ir viens no zemākajiem ES²³. Šāda veida lietās pabeigšanas koeficients pārsniedz 100 %, kas nozīmē, ka tiesas spēj tikt galā ar ienākošajām lietām²⁴. Neskatoties uz dažiem neseniem uzlabojumiem, joprojām pastāv dažas grūtības tiesu lietās par noziedzīgiem nodarījumiem ekonomikas un finanšu jomā, īpaši ar noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju un korupciju saistītās lietās²⁵. Sarežģītu korupcijas lietu ilgā izskatīšana joprojām sagādā grūtības Latvijas pretkorupcijas centienos. Spilgti šādu lietu piemēri ir tiesas lieta pret Ventpils mēru, kas tiesā tiek izskatīta kopš 2008. gada, un lieta par iespējamo krāpšanu digitālās televīzijas ieviešanā Latvijā, kas dažādās tiesu instancēs ir bijusi kopš 2007. gada.

II. PRETKORUPCIJAS REGULĒJUMS

Tiesiskais regulējums un institucionālā sistēma korupcijas novēršanai un saukšanai pie atbildības kopumā ir izveidoti. Latvija pieņēma Korupcijas novēršanas un apkarošanas pamatnostādnes 2015.–2020. gadam. Pamatnostādņu īstenošanu pārrauga Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs (KNAB) — specializēta iestāde, kas ir kompetenta koruptīvu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanā un korupcijas novēršanā. Ģenerālprokuratūra uzrauga pirmstiesas izmeklēšanu, ko KNAB veic koruptīvu noziedzīgu nodarījumu gadījumos. Citas iestādes ar korupcijas apkarošanas kompetenci ir Valsts policija, kas izmeklē korupciju privātās iestādēs un krāpšanu, Iekšējās drošības birojs, kas izmeklē noziedzīgus nodarījumus Valsts policijas un Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienestā, Valsts ieņēmumu dienests un Valsts robezsardze, kas pati izmeklē korupciju Valsts robezsardzē. Ir pieņemts likums par trauksmes cēlēju aizsardzību. Valsts amatpersonu aktīvu atklāšanu regulē likums, un tās uzraudzību kopīgi veic dažādas iestādes.

Latvija 2020. gadā iegūst *Transparency International* korupcijas uztveres indeksa rezultātu 56/100, ierindojoties 13. vietā ES un 44. vietā pasaulē.²⁶ Jaunākajā Eirobarometra aptaujā par korupciju 84 % Latvijas respondentu norādījuši, ka, viņuprāt, korupcija valstī ir izplatīta (ES vidēji šis rādītājs ir 71 %), 19 % respondentu uzskata, ka ir pietiekami daudz veiksmīgu kriminālvajāšanas gadījumu, lai tas atturētu cilvēkus no korupcijas (ES vidēji — 36 %), un 18 % cilvēku atzīst, ka ikdienā personīgi izjūt korupcijas ietekmi (ES vidēji — 26 %)²⁷. Turklāt uzņēmumu atbildes liecina, ka 77 % uzņēmumu uzskata korupciju par plaši izplatītu (ES vidēji šis rādītājs ir 63 %), 17 % uzņēmumu uzskata, ka privātpersonas un uzņēmumi, kas tiek pieķerti kukuļdošanā augstai amatpersonai, saņem pienācīgu sodu (ES vidēji — 31 %), un 19 % uzņēmumu uzskata, ka korupcija sagādā problēmas uzņēmējdarbībā (ES vidēji — 37 %)²⁸.

Tika grozīti tiesību akti par saukšanu pie kriminālatbildības par korupciju un ar to saistītajiem noziedzīgajiem nodarījumiem, lai nodarījumus, kas saistīti ar dienesta stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu, kukuļošanu un tirgošanos ar ietekmi, saskaņotu ar starptautiskajiem standartiem. 2019. gada 6. jūnijā Saeima izdarīja grozījumus Krimināllikumā, lai grozītu vairāku tādu noziedzīgu nodarījumu definīcijas, kas saistīti ar dienesta stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu, kukuļošanu un tirgošanos ar ietekmi. Jaunās kukuļošanas un tirgošanās ar ietekmi definīcijas novērš dažus ierobežojumus to darbību

²³ 2020. gada ES rezultātu apkopojums tiesiskuma jomā, 4.–15. attēls.

²⁴ Jāatzīmē arī, ka vairākas secīgas tiesu teritoriālās reformas, kas samazināja pirmās instances tiesu skaitu no 35 līdz 26 un (kopš 2018. gada marta) līdz 10 rajonu tiesām, palīdzēja līdzsvarot tiesnešu slodzi dažādās tiesās, īpaši pilsētās salīdzinājumā ar laukiem, kā arī palīdzēja uzlabot efektivitāti.

²⁵ 2020. gada ES rezultātu apkopojums tiesiskuma jomā, 21. attēls.

²⁶ *Transparency International* (2020), 2019. gada korupcijas uztveres indeks.

²⁷ Eirobarometra speciālaptauja 502 (2020).

²⁸ Eirobarometra zibensaptauja 482 (2019).

apjomam, uz kurām attiecas šo noziedzīgo nodarījumu definīcija²⁹. Turpinās Korupcijas novēršanas un apkarošanas pamatnostādņu 2015.–2020. gadam īstenošana. Pamatnostādnes ietver rīcības plānu, kura pamatā ir 15 īpaši pasākumi.

Cīņā pret korupciju piedalās vairākas tiesībsardzības iestādes. Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs (KNAB) ir specializētā korupcijas apkarošanas iestāde, kas darbojas kopš 2003. gada februāra. Tās pilnvaras ietver kompetenci gan korupcijas novēršanā, gan koruptīvu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanā. Turklāt KNAB atbild par Korupcijas novēršanas un apkarošanas pamatnostādņu īstenošanas pārraudzību un ziņošanu par to. 2019. gadā KNAB ir uzsācis kriminālprocesus un veicis augsta līmeņa izmeklēšanas tādās riskam pakļautās nozarēs kā pašvaldību publiskais iepirkums vai karteļi būvniecības nozarē (sadarbībā ar Konkurences padomi). 2019. gada rezultāti uzrādīja uzsākto kriminālprocesu skaita pieaugumu par 24 % salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu. Tika sākti 47 kriminālprocesi — tas ir lielākais skaits pēdējo desmit gadu laikā. Valdības jaunākajā Korupcijas novēršanas un apkarošanas rīcības plānā ir paredzēts stiprināt KNAB nodrošinājumu ar cilvēkresursiem un materiālajiem resursiem, palielinot biroja budžetu un par 23 % palielinot amata vietu skaitu (35 papildu amata vietas). Tomēr līdz šim šis plāns nav īstenots³⁰. Ieinteresētās personas pauda bažas par KNAB resursu un kompetences trūkumu.

Korupcijas izmeklēšanā un kriminālvajāšanā KNAB sadarbojas ar prokuratūru. Ģenerālprokuratūra uzrauga koruptīvu noziedzīgu nodarījumu pirmstiesas izmeklēšanu, un tā arī pati var ierosināt un veikt šādu pirmstiesas izmeklēšanu. Ar ģenerālprokurora 2019. gada 8. novembra rīkojumu ir izveidots darba snieguma un atalgojuma mehānisms, lai stimulētu prokurus, kas specializējušies finanšu un ekonomisko noziegumu jomā³¹. Citas iestādes ar korupcijas apkarošanas kompetenci ir Valsts policija, kas izmeklē korupciju privātās iestādēs un krāpšanu, un Iekšējās drošības birojs, kas veic pirmstiesas izmeklēšanu un operatīvās darbības. Iekšējās drošības biroja uzdevums ir atklāt, novērst un izmeklēt noziegumus, kurus izdara Iekšlietu ministrijas padotībā esošu iestāžu, piemēram, Valsts policijas un Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienesta, amatpersonas un darbinieki³². Valsts ieņēmumu dienesta Iekšējās drošības pārvalde ir atbildīga par Valsts ieņēmumu dienesta ierēdņu un darbinieku izdarītu noziedzīgu nodarījumu novēršanu, atklāšanu un izmeklēšanu.

²⁹ Grozījumi Krimināllikumā, 2019. gada 6. jūnijs.

³⁰ 2020. gadā KNAB tika pievienoti divi pastāvīgi amati, kopējam darbinieku skaitam sasniedzot 152 darbiniekus.

³¹ ESAO Kukuļošanas apkarošanas darba grupa iesaka Latvijai veikt turpmākus soļus, lai būtiski palielinātu par nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu notiesāto likumpārkāpēju skaitu, un vienlaikus uzsver nepieciešamību novērtēt finanšu iestāžu un to amatpersonu iespējamo iesaisti nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas shēmās. ESAO, "Implementing the OECD Anti-Bribery Convention, Phase 3 Report: Latvia".

³² Valsts robežsardze pati izmeklē savu amatpersonu koruptīvās darbības.

Ir izveidota valsts amatpersonu un Saeimas deputātu aktīvu atklāšanas sistēma. Mantiskā stāvokļa deklarācijas pārbauda gan Valsts ieņēmumu dienests (VID), gan KNAB. Taču KNAB deklarācijas izmanto kā instrumentu, lai identificētu iespējamus interešu konfliktus un pārbaudītu likumā “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” noteikto ierobežojumu ievērošanu, bet VID pārbauda, vai valsts amatpersonas ir pareizi deklarējušas savu mantisko stāvokli. Visas amatpersonas Latvijā katru gadu kopā iesniedz aptuveni 68 000 mantiskā stāvokļa un interešu deklarācijas. Ievērojot uz risku balstītu pieeju, KNAB 2018. gadā pārbaudīja 878 deklarācijas un vairāk nekā trešdaļā no tām konstatēja pārkāpumus³³. Ne visām izpildvaras augstākajām amatpersonām tiek veiktas regulāras un padziļinātas pārbaudes. Vēl nav skaidrs, cik lielā mērā jaunie likuma grozījumi, kuru dēļ VID tagad ir pienākums salīdzināt deklarācijās iekļauto informāciju ar citu tā rīcībā esošo informāciju, praksē palielinās augstāko amatpersonu deklarāciju kontroles pamatīgumu³⁴.

Ar jaunu likumu tika izveidoti trauksmes celšanas mehānismi valsts iestādēs un privātās organizācijās, kurās strādā vairāk nekā piecdesmit darbinieku.³⁵ Šo mehānismu (iekšējo sistēmu, vēršanās kompetentajā institūcijā vai trauksmes cēlēju kontaktpunkta starpniecības izmantošanas) mērķis ir pasargāt trauksmes cēlēja identitāti un aizsargāt viņu no iespējamām nelabvēlīgām sekām. KNAB piedāvā arī sabiedrībai iespējas ziņot par korupciju³⁶. 2019. gadā (sākot no 1. maija, kad stājās spēkā Trauksmes celšanas likums) KNAB saņēma 51 trauksmes cēlēju ziņojumu, no kuriem 18 tik atzīti par trauksmes cēlēju ziņojumiem un 13 tika novirzīti citām institūcijām atbilstoši to kompetencei.

Turpinās darbs ar tiesību aktiem, lai uzlabotu lobēšanas pārrēķināšanu un stiprinātu interešu konfliktu novēršanas režīmu. Lobēšanas atklātības likuma izstrādes darba grupa, ko Saeimā izveidoja 2019. gada oktobrī, 2020. gadā izstrādā likumprojektu. Saeima 2019. gada oktobrī veica grozījumus likumā “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā”, lai cita starpā aizliegtu Saeimas deputātiem, valdības locekļiem un parlamentārajiem sekretāriem saņemt atalgojumu par amatiem, kurus viņi ieņem biedrībās, nodibinājumos un sociālajos uzņēmumos. Ar šo grozījumu tiek risinātas bažas par atsevišķām amatpersonām, kurām algas izmaksāja organizācijas, kas nodarbojas ar politikas ietekmēšanu un lobēšanu, un kuras tādējādi varētu uzskatīt par interešu konfliktā esošām. Vairāki likuma grozījumi vēl nav izskatīti Saeimā³⁷. 2019. gadā KNAB pieņēma 151 lēmumu par neatbilstību likumam “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā”.

III. PLAŠSAZIŅAS LĪDZEKĻU PLURĀLISMS

Latvijā plašsaziņas līdzekļu plurālisma tiesiskais regulējums balstās uz konstitucionālajām garantijām un nozaru tiesību aktiem. Satversme garantē vārda un informācijas brīvību un

³³ Eiropas Komisija, “2020. gada Valsts ziņojums par Latviju”, 26.2.2020., SWD(2020) 513 final.

³⁴ GRECO piektā novērtēšanas kārtā “Korupcijas novēršana un integritātes veicināšana centrālajās valdībās (augstākās izpildvaras funkcijas) un tiesībsargāšanas iestādēs”, 27. lpp.

³⁵ Trauksmes celšanas likums stājās spēkā 2019. gada maijā.

³⁶ Tas ietver anonīmus un parakstītus iesniegumus rakstveidā pa pastu vai e-pastu, anonīmus un identificētus tālruna zvanus (pa uzticības tālruni un biroja līniju), tikšanās ar izmeklētājiem klātienē, kā arī ziņojumus mobilajā lietotnē.

³⁷ Saeima 2018. gada 13. decembrī pirmajā lasījumā apstiprināja citus tā paša likuma grozījumus. Ja grozījumi tiks pieņemti, likums cita starpā ļaus valsts iestāžu vadītājiem atļaut noteiktu kategoriju valsts amatpersonām, kas strādā viņu iestādēs, apvienot valsts amatus ar citiem darbiem, neprasot atļauju katrā atsevišķā gadījumā, un uzliks par pienākumu noteiktu kategoriju valsts amatpersonām iesniegt deklarācijas tikai tad, ja šādu pienākumu nosaka iestādes vadītājs.

aizliedz cenzūru. Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums (EPLL) nodrošina vārda brīvību tā darbības jomā un sociāli nozīmīgas informācijas vispārēju pieejamību. Likums “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” nosaka preses tiesības piekļūt informācijai no valsts un sabiedriskām organizācijām. Turklāt likums aizliedz preses un citu masu informācijas līdzekļu cenzūru un monopolizāciju. Piekļuvi publiskai informācijai garantē arī Informācijas atklātības likums, kas uzliek valsts un citām iestādēm, kas īsteno administratīvās funkcijas, pienākumu sniegt informāciju pēc savas iniciatīvas vai pēc privātpersonas pieprasījuma. Latvijas plašsaziņas līdzekļu pārvaldes iestāde — Nacionālā elektronisko plašsaziņas līdzekļu padome (NEPLP) — uzrauga mediju pakalpojumu sniedzēju veikto darbību atbilstību Satversmei, EPLL un citiem attiecīgajiem tiesību aktiem³⁸.

Ar tiesību aktu grozījumiem plāno stiprināt Nacionālās elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomes neatkarību. NEPLP ir neatkarīga iestāde, kuru regulē Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums, kas nosaka tās kompetenci, sastāvu un pienākumus. NEPLP locekļus ievēlē Saeima; tos izvirza Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija pēc apspriešanās ar profesionālajām asociācijām un NVO, kas darbojas plašsaziņas līdzekļu, izglītības, kultūras, zinātnes un cilvēktiesību jomā. EPLL ir skaidri noteikts, ka NEPLP ir neatkarīga pilntiesīga institūcija³⁹. Plašsaziņas līdzekļu plurālisma uzraudzības instrumenta jaunākajā izdevumā (*MPM 2020*)⁴⁰ ir ziņots par vidēju risku attiecībā uz Latvijas plašsaziņas līdzekļu pārvaldes iestādes neatkarību un rezultativitāti. Šis novērtējums ir saistīts ar pretrunu starp plašsaziņas līdzekļu regulējumā noteikto NEPLP neatkarību un pastāvošo priekšstatu par tādu politisko ietekmi uz tās lēmumiem, kas potenciāli ietekmē šīs institūcijas darbu⁴¹. Likumprojekta, ar kuru transponē pārskatīto Audiovizuālo mediju pakalpojumu direktīvu⁴², mērķis ir to risināt un nostiprināt iestādes neatkarību, iekļaujot jaunu noteikumu, kas paredz, ka NEPLP “neprasa un nesāņem norādījumus no nevienas citas struktūras”⁴³.

Ir izveidots tiesiskais regulējums plašsaziņas līdzekļu īpašumtiesību pārredzamībai. Attiecībā uz plašsaziņas līdzekļu īpašumtiesību pārredzamību likums pieprasa sniegt informāciju par patieso labuma guvēju esību un maiņu. EPLL noteikta prasība, ka jauniem audiovizuālo pakalpojumu sniedzējiem, pieprasot apraides atļauju, jāsniedz informācija par to patiesajiem labuma guvējiem. Esošajiem pakalpojumu sniedzējiem ir jāiesniedz EPLL arī informācija par patiesā labuma guvēja maiņu. Turklāt likumā “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” ir iekļauts noteikums, kas masu informācijas līdzekļu dibinātājiem un īpašniekiem, kuri ir kapitālsabiedrības, uzliek par pienākumu, iesniedzot reģistrācijas pieteikumu, “informēt komercreģistra iestādi par to patiesajiem labuma guvējiem”⁴⁴. Īpašumtiesību informācija ir publiski pieejama Uzņēmumu reģistra tīmekļa vietnē. Plašsaziņas līdzekļu īpašumtiesību pārredzamība ir svarīgs jautājums, ņemot vērā *MPM 2020* konstatējumu, kurš tika apstiprināts arī valsts apmeklējuma laikā un kurā uzvērta ziņu mediju

³⁸ Laikposmā no 2019. līdz 2020. gadam Latvija pakāpās par divām vietām organizācijas “Reportieri bez robežām” pasaules preses brīvības indeksā, tagad ierindojoties 22. pozīcijā pasaulē. “Reportieri bez robežām”, Latvija.

³⁹ EPLL 57. pants.

⁴⁰ 2020. gada plašsaziņas līdzekļu plurālisma uzraudzības instruments.

⁴¹ Saskaņā ar 2020. gada plašsaziņas līdzekļu plurālisma uzraudzības instrumenta datiem, Saeimas ievēlētās plašsaziņas līdzekļu iestādes locekļi kopš 2017. gada ir bijuši iesaistīti vairākos profesionālos skandālos, kā rezultātā sabiedrisko plašsaziņas līdzekļu pakalpojumu (PSM) organizāciju pārstāvji un Latvijas Žurnālistu asociācija izteica neuzticību Latvijas plašsaziņas līdzekļu iestādei.

⁴² Jāatgādina, ka pārskatītajā Audiovizuālo mediju pakalpojumu direktīvā (AVMPD) ir noteikta virkne īpašu garantiju valstu plašsaziņas līdzekļu regulatoru neatkarībai un darba rezultativitātei.

⁴³ 2020. gada 21. aprīlī valdība pieņēma likumprojektu EPLL grozīšanai, lai transponētu AVMPD, un tas tiek izskatīts Saeimā.

⁴⁴ Likums “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem”.

īpašumtiesību koncentrācija Latvijā, kur dažiem uzņēmumiem pieder lielākā daļa ziņu mediju⁴⁵. 2020. gada jūlijā NEPLP aizliedza Latvijā darboties vairākiem televīzijas kanāliem, jo to patiesais labuma guvējs bija ES sankciju sarakstā⁴⁶.

Žurnālistu darbības tiesiskās garantijas ir ieviestas. Tiesības uz informāciju ir nostiprinātas Latvijas Satversmē, un likums “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” nosaka žurnālistu tiesības “vākt informāciju jebkādā ar likumu neaizliegtā veidā un no jebkura ar likumu neaizliegta informācijas avota”⁴⁷. *MPM 2020* ir noteikts, ka risks, kas saistīts ar tiesībām uz informāciju, kā arī ar žurnālista profesijas garantijām, standartiem un aizsardzību, Latvijā ir zems. Kā apstiprināts valsts apmeklējuma laikā, piekļuve žurnālistu profesijai ir brīva un žurnālistiem nav jāreģistrējas vai jāiegūst licence. Tomēr Latvijā viena no paredzētajām sankcijām par neslavas celšanu ir ieslodzījums⁴⁸.

Latvijā ir arī visaptveroša sistēma žurnālistu aizsardzībai. Pēdējos gados pret žurnālistiem nav veikti nekādi fiziski uzbrukumi. Tomēr, kā ziņo *MPM 2020* un “Reportieri bez robežām”, žurnālisti arvien vairāk saskaras ar apvainojumiem un citiem mutiskiem uzbrukumiem, it īpaši tiešsaistes vidē. Kā ziņo “Reportieri bez robežām”, politiķi vai politiskās komunikācijas uzņēmumi bieži uzbrūk žurnālistiem un iesūdz viņus tiesā, it īpaši ap vēlēšanu periodu⁴⁹. 2019. un 2020. gadā Eiropas Padomes Žurnālistikas un žurnālistu drošības aizsardzības veicināšanas platforma brīdinājumus par Latviju nepublicēja.

IV. CITI INSTITUCIONĀLI JAUTĀJUMI, KAS SAISTĪTI AR LĪDZSVARA UN ATSVARA SISTĒMU

Latvijā ir vienpalātas parlamentāra pārvaldes sistēma, kurā Satversmes tiesa var veikt *ex-post* konstitucionālo pārskatīšanu, kuras pamatā konkrētos gadījumos var būt konstitucionāla sūdzība. Likumprojektus Saeimai var iesniegt Valsts prezidents, valdība, Saeimas komisijas, ne mazāk kā pieci Saeimas deputāti, kā arī viena desmitā daļa vēlētāju. Līdzsvara un atsvara sistēmā līdztekus tiesu sistēmai loma ir arī Tiesībsarga birojam un pilsoniskajai sabiedrībai.

Ministru kabinets nodrošina, ka likumdošanas process valdībā ir pārredzams. Ministru kabineta funkcijas un darbību reglamentē Ministru kabineta iekārtas likums, kas cita starpā nosaka vispārēju noteikumu, ka Ministru kabineta sēdes ir atklātas. Katras nākamās Ministru kabineta sēdes darba kārtība tiek publicēta Ministru kabineta tīmekļa vietnē, un tai tiek pievienoti publiski pieejami tiesību aktu projekti. Arī sēžu protokoli ir publiski pieejami. Plašsaziņas līdzekļu un nevalstisko organizāciju pārstāvji var piedalīties atklātās sēdēs, un ikviens var tās vērot tiešraidē. Tomēr Ministru prezidentam ir tiesības atkāpties no vispārējā noteikuma un pasludināt, ka konkrēta sēde vai tās daļa ir slēgta / notiks aiz slēgtām durvīm. Visiem tiesību aktu projektiem, tostarp pakārtotajiem noteikumiem, kas iesniegti Ministru kabinetā, ir jāveic regulatīvās ietekmes novērtējums, un apspriešanās ar ieinteresētajām personām ir strukturēta un notiek sistemātiski⁵⁰. Lai modernizētu lēmumu pieņemšanas

⁴⁵ 2020. gada plašsaziņas līdzekļu plurālisma uzraudzības instruments.

⁴⁶ Eiropas Savienības Padomes Īstenošanas lēmums 2010/151/KĀDP (2014. gada 21. marts) un Padomes Lēmums (KĀDP) 2020/399 (2020. gada 13. marts), ar kuru groza Lēmumu 2014/145/KĀDP par ierobežojošiem pasākumiem attiecībā uz darbībām, ar ko tiek grauta vai apdraudēta Ukrainas teritoriālā integritāte, suverenitāte un neatkarība.

⁴⁷ Jāatzīmē, ka saskaņā ar Eiropas Padomes Ministru komitejas ieteikumu “dalībvalstīm būtu jāizveido visaptverošs tiesiskais regulējums, kas žurnālistiem un citiem plašsaziņas līdzekļu dalībniekiem ļauj efektīvi un bez bailēm piedalīties publiskās diskusijās”. Skatīt Ieteikuma Nr. 2016/4 1. pantu.

⁴⁸ Plašsaziņas līdzekļu plurālisma un brīvības centrs, “Decriminalisation of Defamation”.

⁴⁹ “Reportieri bez robežām”, valsts profils: Latvija.

⁵⁰ Sk. ESAO, “Regulatory Policy, Latvia, 2018”.

procesu, nodrošinot pieejamāku sabiedrības līdzdalību un efektīvāku un ātrāku tiesību aktu izstrādes un saskaņošanas procesu, ir sāks Latvijas valdības Vienotā tiesību aktu projektu izstrādes un saskaņošanas portāla projekts; tas ļaus ikvienam sekot līdzi visam tiesību akta dzīves ciklam. Ir uzlabojusies pilsoniskās sabiedrības iekļaušana politikas veidošanā. Lai stiprinātu iedzīvotāju līdzdalību, tiek izstrādāts jauns rīcības plāns atvērtās pārvaldes partnerībai 2022.–2025. gadam. 2018. gadā *CIVICUS Monitor* pazemināja Latvijas pilsoniskās telpas reitingu, novērtējot to kā “ierobežotu”, taču 2019. sākumā atzīmēja uzlabojumu⁵¹. Kultūras ministrija izstrādā jaunās Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādnes 2021.–2027. gadam un sabiedriskās diskusijās, kas notiek visos Latvijas reģionos, apspriežas ar ieinteresētajām personām⁵².

Satversmē ir noteiktas Saeimas pilnvaras noteikt, ka likums ir “steidzams”. Tomēr šādam lēmumam ir nepieciešams divu trešdaļu balsu vairākums. Ja Saeima nolemj, ka likums ir “steidzams”, Latvijas Valsts prezidents nevar pieprasīt likuma otrreizēju caurlūkošanu, to nevar nodot tautas nobalsošanai, un pieņemto likumu izsludina ne vēlāk kā trešajā dienā pēc tam, kad Valsts prezidents to ir saņēmis⁵³.

Konstitucionālo pārskatīšanu veic Satversmes tiesa. Satversmes tiesas kompetencē ir pārbaudīt likumu, Latvijas noslēgto starptautisko nolīgumu, kā arī citu normatīvo aktu atbilstību Satversmei. Personām, kas uzskata, ka likums, starptautisks nolīgums vai cits normatīvais akts pārkāpj Satversmē noteiktās pamattiesības, ir tiesības iesniegt pieteikumu vai “konstitucionālu sūdzību” Satversmes tiesā. Satversmes tiesa ierosina lietu, ja pieteikums atbilst likumā noteiktajām vispārīgajām un īpašajām prasībām.

Saistībā ar Covid-19 pandēmiju Latvija izsludināja ārkārtēju situāciju. 2020. gada 12. martā Latvijas valdība pieņēma rīkojumu “Par ārkārtējās situācijas izsludināšanu”⁵⁴. Rīkojumā bija iekļauti pasākumi cīņai pret Covid-19 pandēmiju, un tas tika vairākkārt grozīts. Saeima, kas, izmantojot platformu “E-Saeima”, visā ārkārtējās situācijas laikā turpināja strādāt attālināti, ārkārtas sēdē apstiprināja valdības noteiktos pasākumus. 2020. gada 16. martā saskaņā ar atkāpes klauzulu, kas ietverta Eiropas Cilvēktiesību konvencijas (turpmāk “konvencija”) 15. pantā, tā informēja Eiropas Padomi, ka ārkārtējās situācijas dēļ pieņemtie ierobežojumi potenciāli var pārsniegt konvencijā paredzētās robežas, lai nodrošinātu likumīgu “sabiedrības veselības” mērķi. Tiesībsargs ir sniedzis skaidrojumu sabiedrībai un politiķiem, ka ierobežojumi, ko pieļauj konvencijas 15. pantā ietvertā atkāpes klauzula, ir jāinterpretē šauri, pieļaujot atkāpes no pienākumiem tikai tiktāl, ciktāl neizbēgami nepieciešams situācijas ārkārtējā rakstura dēļ. Pēc tiesībsarga domām, tas nozīmē, ka Latvijas valdība, izmantojot izsludināto ārkārtējo situāciju, nedrīkst nesamērīgi ierobežot iedzīvotāju tiesības jomās un veidos, kas nav obligāti nepieciešami sabiedrības veselības nodrošināšanai un Covid-19 pandēmijas kontrolei. Ārkārtējā situācija tika izbeigta 2020. gada 10. jūnijā (tajā pašā dienā tika atcelta atkāpe saskaņā ar konvencijas 15. pantu).

Par iedzīvotāju tiesību aizsardzību atbild Tiesībsarga birojs, kas ir arī līdztiesības iestāde. Tiesībsargs ir Saeimas ievēlēta amatpersona, kas rūpējas par to, lai Latvijā tiktu

⁵¹ *CIVICUS Monitor* reitingi tiek iedalīti piecās kategorijās: atvērta, ierobežota, traucēta, apspiesta un noslēgta pilsoniskā sabiedrība.

⁵² Piemēram: <https://www.mk.gov.lv/lv/content/nevalstisko-organizaciju-un-ministru-kabineta-sadarbibas-memoranda-istenosanas-padomes-202-4>.

⁵³ Jāatzīmē, ka ārkārtas stāvokļa laikā saistībā ar Covid-19 pandēmiju valdība izdeva rīkojumu “Par ārkārtējās situācijas izsludināšanu”, kurš tika vairākkārt grozīts un kura jaunākā versija tika publicēta tiešsaistē: <https://likumi.lv/ta/id/313191-par-arkartejas-situacijas-izsludinasanu>.

⁵⁴ Rīkojums pieejams vietnē <https://likumi.lv/ta/id/313191-par-arkartejas-situacijas-izsludinasanu>.

ievērotas cilvēktiesības un lai valsts pārvalde un pašvaldības ievērotu labas pārvaldības principu. Tiesībsargs savā darbībā ir neatkarīgs, viņu regulē vienīgi likums, un nevienam nav tiesību ietekmēt viņa pienākumu un uzdevumu izpildi. Tiesībsarga biroju 2015. gada martā ar "A" statusu akreditēja ANO akreditācijas struktūra. Novērtēšanas laikā ANO struktūra mudināja Tiesībsarga biroju iestāties par papildu garantijām, lai nodrošinātu lēmēj institūcijas locekļu pilnvaras un tiesībsarga aizsardzību pret nepamatotu Saeimas iejaukšanos un pietiekamu finansējumu tā arvien plašāko pilnvaru īstenošanai.

I pielikums. Avotu saraksts alfabētiskā secībā*

* *To iesūtīto dokumentu saraksts, kas saņemti 2020. gada ziņojuma par tiesiskumu apspriešanas laikā, ir pieejams (COM tīmekļa vietnē).*

Plašsaziņas līdzekļu plurālisma un brīvības centrs (2019), “Decriminalisation of Defamation”: https://cmpf.eu.eu/wp-content/uploads/2019/01/decriminalisation-of-defamation_Infographic.pdf.

Plašsaziņas līdzekļu plurālisma un brīvības centrs (2020), “2020 Media pluralism monitor”: <https://cmpf.eu.eu/media-pluralism-monitor/mpm-2020>.

CIVICUS, “Monitor tracking civic space: Latvia”: <https://monitor.civicus.org/country/latvia>.

Komisijas dienestu darba dokuments — 2020. gada valsts ziņojums par Latviju, kas pievienots Komisijas paziņojumam Eiropas Parlamentam, Eiropadomei, Padomei, Eiropas Centrālajai bankai un Eurogrupai “2020. gada Eiropas pusgads — novērtējums par progresu strukturālo reformu īstenošanā, makroekonomikas nelīdzsvarotības novēršanā un koriģēšanā, un saskaņā ar Regulu (ES) Nr. 1176(2011) veikto padziļināto pārskatu rezultāti”, SWD(2020) 513 final.

Latvijas Tieslietu padome (2019), “Tieslietu padome neatbalsta specializētas ekonomiskās tiesas izveidi Latvijā”: <http://at.gov.lv/lv/jaunumi/par-tieslietu-padomi/tieslietu-padome-neatbalsta-specializetas-ekonomiskas-tiesas-izveidi-latvija-9622?>.

Latvijas Tieslietu padome (2019), “Tieslietu padome atkārtoti noraida Ekonomisko lietu tiesas izveidi”: <http://www.at.gov.lv/lv/jaunumi/par-tieslietu-padomi/tieslietu-padome-atkartoti-noraida-ekonomisko-lietu-tiesas-izveidi-9843?year=2019&>.

Latvijas Tieslietu padome (2020), “Atceļ tiesnešu administratīvo imunitāti”: <http://at.gov.lv/lv/jaunumi/par-tieslietu-padomi/atcel-tiesnesu-administrativo-imunitati-10083?>.

Latvijas Tieslietu padome (2020), “Tieslietu padome izvērtēs ģenerālprokurora amata kandidātus”: <http://31.24.192.35/lv/jaunumi/par-tieslietu-padomi/tieslietu-padome-izvertes-generalprokurora-amata-kandidatus-10076?>.

Latvijas Tieslietu padome (2020), “Apstiprina jaunu tiesnešu atlases kārtību”: <http://31.24.192.35/lv/jaunumi/par-tieslietu-padomi/tieslietu-padome-lemj-tiesnesu-karjeras-jautajumus-tiesas-noteiksana-tiesnesa-parcelsana-un-aizvietosana/apstiprina-jaunu-tiesnesu-atlases-kartibu-10011?>.

Latvijas Tieslietu padome (2020), “Ģenerālprokurora amata kandidātu izraudzīšana turpmāk būs Tieslietu padomes kompetence”: <http://www.at.gov.lv/lv/jaunumi/par-tieslietu-padomi/generalprokurora-amata-kandidatu-izraudzisana-turpmak-bus-tieslietu-padomes-kompetence-9978?>.

Eiropas Padomes Īpašā ekspertu komiteja pasākumu novērtēšanai nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas un terorisma finansēšanas apkarošanai (*MONEYVAL*) (2018), “Anti-money laundering and counter terrorist financing measures: Latvia fifth round mutual evaluation report”.

Eiropas Padomes Īpašā ekspertu komiteja pasākumu novērtēšanai nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas un terorisma finansēšanas apkarošanai (*MONEYVAL*) (2019), “Anti-money laundering and counter terrorist financing measures: Latvia first enhanced follow-up report”.

Eiropas Padomes Ministru komiteja (2010), Ministru komitejas ieteikums dalībvalstīm Nr. CM/Rec(2010)12 “Judges: independence, efficiency and responsibilities”.

Eiropas Padomes Ministru komiteja (2016), Ministru komitejas ieteikums dalībvalstīm Nr. CM/Rec(2016)4 “Protection of journalism and safety of journalists and other media actors”.

Eiropas Savienības Padomes Īstenošanas lēmums (KĀDP) 2020/399 (2020. gada 13. marts), ar kuru groza Lēmumu 2014/145/KĀDP par ierobežojošiem pasākumiem attiecībā uz darbībām, ar ko tiek grauta vai apdraudēta Ukrainas teritoriālā integritāte, suverenitāte un neatkarība, OV L 78, 13.3.2020., 44.–85. lpp.: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:32020D0399&from=LV>.

Eiropas Savienības Padomes Īstenošanas lēmums 2010/151/KĀDP (2014. gada 21. marts).

Eiropas Savienības Tiesas 2019. gada 19. novembra spriedums lietā A. K. C- 585/18, C- 624/18 un C- 625/18, ECLI:EU:C:2019:982.

Eiropas Savienības Tiesas 2020. gada 9. jūnija spriedums lietā *Land Hessen* C-272/19, ECLI:EU:C:2020:535.

Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2018/1808 (2018. gada 14. novembris), ar ko, ņemot vērā mainīgos tirgus apstākļus, groza Direktīvu 2010/13/ES par to, lai koordinētu dažus dalībvalstu normatīvajos un administratīvajos aktos paredzētus noteikumus par audiovizuālo mediju pakalpojumu sniegšanu (Audiovizuālo mediju pakalpojumu direktīva), PE/33/2018/REV/1 OV 303.

Komunikācijas ģenerāldirektorāts (2019), “Eiropas barometra zibensaptauja 482. Uzņēmējdarbība un korupcija”.

Komunikācijas ģenerāldirektorāts (2020), “Eiropas barometra speciālaptauja 502. Korupcija”.

Eiropas Komisija (2019, 2020), ES rezultātu apkopojums tiesiskuma jomā.

Eiropas Tiesu iestāžu padomju tīkls (2020), Eiropas Tiesu iestāžu padomju tīkla sniegtā informācija 2020. gada ziņojumam par tiesiskumu.

Eiropas Tiesu iestāžu padomju tīkls (*ENCJ*) (2019), “Independence and Accountability of the Judiciary – ENCJ Survey on the independence of judges, 2019”: <https://pgwrk-websitemedia.s3.eu-west-1.amazonaws.com/production/pwk-web-encj2017-p/Reports/Data%20ENCJ%202019%20Survey%20on%20the%20Independence%20of%20judges.pdf>.

GRECO (2012), ceturtās novērtēšanas kārtas “Korupcijas novēršana parlamenta deputātu, tiesnešu un prokuroru darbībā” Latvijas novērtējuma ziņojums.

GRECO (2015), ceturtās novērtēšanas kārtas “Korupcijas novēršana parlamenta deputātu, tiesnešu un prokuroru darbībā” Latvijas atbilstības ziņojums.

GRECO (2016), ceturtās novērtēšanas kārtas “Korupcijas novēršana parlamenta deputātu, tiesnešu un prokuroru darbībā” Latvijas atbilstības starpziņojums.

GRECO (2017), ceturtās novērtēšanas kārtas “Korupcijas novēršana parlamenta deputātu, tiesnešu un prokuroru darbībā” Latvijas otrais atbilstības starpziņojums.

GRECO (2018), piektās novērtēšanas kārtas “Korupcijas novēršana un integritātes veicināšana centrālajās valdībās (augstākās izpildvaras funkcijas) un tiesībsardzības iestādēs” Latvijas novērtējuma ziņojums.

GRECO (2019), ceturtās novērtēšanas kārtas “Korupcijas novēršana parlamenta deputātu, tiesnešu un prokuroru darbībā” Latvijas otrais atbilstības ziņojums.

ESAO (2018), “Regulatory Policy, Latvia”: <https://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/latvia-country-note-regulatory-policy-2018.pdf>.

ESAO (2019), “Implementing the OECD Anti-Bribery Convention, Phase 3 Report: Latvia”.

“Reportieri bez robežām”, Latvija: <https://rsf.org/en/latvia>.

Transparency International (2020), 2019. gada korupcijas uztveres indekss.

Virtuāls Latvijas apmeklējums saistībā ar 2020. gada ziņojumu par tiesiskumu.

II pielikums. Latvijas apmeklējums

2020. gada jūnijā un jūlijā notika Komisijas dienestu virtuālas sanāksmes ar šādām iestādēm:

- Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs
- Tieslietu padome
- “Delna” — *Transparency International* Latvijas nodaļa
- Valsts ieņēmumu dienesta Iekšējās drošības pārvalde
- Latvijas Žurnālistu asociācija
- Kultūras ministrija
- Ārlietu ministrija
- Tieslietu ministrija
- Nacionālā elektronisko plašsaziņas līdzekļu padome
- Prokuratūra

* Horizontālās sanāksmēs Komisija tikās arī ar šādām organizācijām:

- *Amnesty International*
- Eiropas Pilsonisko brīvību savienība
- “Pilsoniskā sabiedrība — Eiropa”
- Eiropas Baznīcu konference
- *EuroCommerce*
- Eiropas Bezpeļņas organizāciju tiesību centrs
- Eiropas Preses un plašsaziņas līdzekļu brīvības centrs
- Eiropas Pilsoņu forums
- *Free Press Unlimited*
- *Front Line Defenders*
- *ILGA* Eiropas nodaļa
- Starptautiskā Juristu komisija
- Starptautiskā Cilvēktiesību federācija
- Starptautiskais Preses institūts
- Mūžizglītības platforma
- Atvērtās sabiedrības iniciatīva *Justice* / Atvērtās sabiedrības Eiropas politikas institūts
- “Reportieri bez robežām”
- *Transparency International* ES nodaļa